

Liisa Enwald

Sana- ja sävel-

ja muita esseitä
joulun perinteistä ja myyteistä

ntamo

rosollia

Esko Karppanen

Sana- ja sävel-
rosollia

Liisa Enwald, *Kammioiloa*, ntamo 2013

Esko Karppanen, *Unohduksen tällä puolen*, ntamo 2013

Liisa Enwald ja Esko Karppanen, *On ruusu putkahtunna*. Kirjoituksia joululauluista, ntamo 2014

© 2015 Liisa Enwald, Esko Karppanen

ISBN 978-952-215-604-4

Ulkoasu Make Copies

Kannen joulukortti Hanna Tolonen

Valmistaja: BoD – Books on Demand, Norderstedt, Saksa

2015

ntamo

www.ntamo.net

Liisa Enwald Esko Karppanen

Sana- ja sävel-
rosollia

ja muita esseitä joulun perinteistä ja myyteistä

ntamo

Alkulauseita (LE & EK)	9
Uskollisten lehvien puu (LE)	15
Päivä paistaa saloon – talvimaisemia (LE)	39
Sana- ja sävelrosollia (EK)	55
Lanttulaatikkoa, laulua ja peparkaakkuja (EK)	79
Kauneimmat joulukortit (LE)	97
Pahvia, paperia ja purtiloita. Itse tehdyistä korteista. (LE)	119
Reikäenkeli (EK)	135
Laulun soudessa, kellojen kumistessa (LE)	141
Ihminen, ilmestys ja enkeli. Rilken <i>Marian elämä</i> (LE)	159
Ave Marjatta! Joulun mytologiaa Eino Leinolla (EK)	187
Lähteitä	225

Alkulauseita

Joulu on kohta taas? Tekisimmekö taas myös joulukirjan! Ikään kuin jatkona teoksellemme ON RUUSU PUTKAHTUNNA. Muttei enää yksistään joululauluista. Vaikka niistäkin on varmaan kummallakin vielä sanottavaa.

Joulukorteista saisi esseen. Vaan entäs kuvitukset? Kortteja ei saa käyttää kuvituksena. Tekijänoikeussyistä.

Ei saa, mutta jokainen on nähnyt joulukortteja. Mieleen on varmaan jäänyt monia aiheita, maisemia ja hahmoja. Niitä sanallisesti kuvailemalla lukijan mieleen voi nousta omia korttimuistoja. Eihän kuvailumme tarvitse mennä yksi yhteen lukijan muiston kanssa. Eikä voikaan. Saattaa olla hyväkin, että lukijan mieleen tulevat ihan omat kortit sen pohjalta, mitä me kirjoitamme.

Omat kortit – ja omatekoiset! Minä saan sellaisia aina melkoisen määrän. Jos tekijän kanssa sopisi, niitä voisi sanallisesti esitellä.

Teethän Sinä niitä itsekin. Elämäntarinayhdistyksen tarpeisiin ja yksityisiin. Minulla on ollut ilo saada niitä. Tämä askartelutaide huomiolle kirjassamme, ilman muuta!

Entä maisemat! Minua on lapsesta asti kiehtonut esimerkiksi laulu ”Lumikorprien tyyni ja mahtava yö”. Maisemiahan on paitsi lauluissa ja korteissa myös runoissa. Myös adventtikalentereissa ja vanhoissa joulutauluissa. Sitten vielä äänimaisemat. Sitä maisemaa riittää: kirkonkellojen kumua, kulkusten kilinää. Eikös tonttulakin päässäkin helise kello. Vai tiukuko sen on?

Äänikuvista kannattaa kertoa. Kuusenkoristeina on kelloja, joita voi kilisyttää. Minulla on viisikymmentäkaksi vuotta vanha joulukello, jonka joka vuosi ripustan kuu-

seen. Keskeinen ääni lienee teoksessamme kuitenkin joulumusiikin aikaansaama. Minä aion siteerata joskus muutamaa joululaulun säettä tai säkeistöä sen kummemmin analysoimatta, aivan kuten jouluvalmisteluja tehdessä voi kuunnella taustalla joulumusiikkia.

Jokaisella on sen suhteen oma makunsa.

Jouluherkkujakin voisi lukijalla maistattaa. Eikähän joulua ilman kuusta: otatko Sinä sen?

Sinä ei riitäkään pelkät tunnelmakuvat. Pitää mennä joulukuusen historiaan, havupuun botaniikkaan, ekologiaan.

Eino Leinolla toistuu jouluaihe runoissaan. Mutta on sitä yllättävästi muuallakin. Jopa hänen näytelmissään. Joulun peruskertomus lienee ollut Leinolle tärkeä. Siis aiheena sellainen, jota hän on ollut kiinnostunut tarkastelemaan. Ajattelin minä sellaistaikin, että voisın kirjoittaa Leinosta.

Jos Sinulta tulee tekstiä Leinosta, minä voisın kirjoittaa Rainer Maria Rilkestä, kun olen hänen teoksiaan suomentanut ja niistä ainakin yksi liittyy vahvasti myös jouluun.

Rilken runoelma MARIAN ELÄMÄ on ilmestynyt tosiaan Sinun kääntämänsi suomeksi. Siinä on monta jouluista runoa, joita kannattaisi tehdä tunnetuksi.

Enkelin rooli tuossa teoksessa on kiinnostava, samoin kuten muuallakin Neitsyt Maria -aihe. Niistä taitaa tulla kantavia aiheita kirjaamme.

★

Ja nyt kun kirja on valmis, kiitämme kustantajaamme mieluisasta yhteistyöstä, Oulun yliopiston kirjastoa sekä Oulun kaupunginkirjastoa ja sen musiikkiosastoa asiantuntevasta sekä erinomaisen ystävällisestä ja avuliaasta palvelusta.

Prof. emer. Satu Huttuselle kuuluu suuri kiitos kuusta koskevan kirjoituksen tarkistuksesta ja tietojen antamisesta siihen. Yhdysvalloissa pitkään asunut FK, MLS Anna Korhonen perehdytti sikäläiseen joulukuusikäytäntöön. Kirjailija Eila Kostamo luki ja kommentoi talvimaisemia ja Rilkeä käsittelevät esseet, ja kirjailija Markus Nummi kertoi, ketkä ovat säveltäneet Lassi Nummen ”Valjetessa” runon. Kiitokset heille.

Joulukorttien esittelyyn ovat omakätistä aineistoa ja muuta kiitosten arvoista apua antaneet Ulla Bucht, Rauha Kejonen, Anja Keskinen, Eija Mämmi ja Hanna Tolonen. Tulkoon heille tässä kiitoskortti. Samoin Tanne Laajalahdelle, joka auttoi oikoluvussa ja atk-asioissa.

Jenny ja Antti Wihurin säätiön taannoinen apuraha (1988) on ilahduttavasti mahdollistanut Eino Leinon sanataiteeseen perehtymistä. Samoin kuin tilaisuus Alankomaiden valtion stipendiaattina 1981 toimia Suomen kirjallisuuden opettajana Groningenin yliopiston fennougristiikan laitoksessa ja pitää siellä luentosarja kertauskuulusteluineen Eino Leinosta.

Lohjalla sinivuokkojen puhjetessa ja Oulussa jäidenlähdön aikaan 2015

Liisa Enwald

Esko Karppanen

Uskollisten lehvien puu

Lisa Enwald

Aattoaamuna Gunnar-setä tuo kuusen sisään. Se tulee latva edellä tambuurista, sitten keittiön ja salin ovesta, mahtuu niistä hädin tuskin. Setä melkein piiloutuu tyvioksiin kun nostaa sitä pystyyn isän kanssa. Ristin muotoinen jalka on kannettu odottamaan keittiön konttorista. Sen keskuskoloon kuusi asettuu, kun sitä on hiukan kohenneltu. Sopiva paikka on isän työhuoneen puoleisen ikkunan edessä. Äiti alkaa rapisuttaa vanhaa kenkälaatikkoa, jossa on koristeet. Mutta ensin on löydettävä kynttilänjaloille kyllin tukevat oksat. Isä tietää, mikä oksa kestää ja mitkä on yhdistettävä metallijalan puristukseen. Kun kynttilät ovat paikoillaan, Gunnar-setä vilkaisee vielä tuomistaan, napittaa takin ja lähtee.

– Hyvää joulua, hän toivottaa mennessään tambuurissa ja jättää pöydälle hyäsintin.

Seuraa latvatähden kiinnitys, juhlava rituaali. Tähti on sakaroistaan käpristynyt, sitä pitää oikaista. Hopeanvälikkeisen esineen keskellä hymyilevät enkelin kasvot. Maalarintikkaat on haettu liiteristä, ja niille isä kiipeää, sitoo paikalleen tähden, jonka yläosa ottaa kattoon kiinni ja kumartuu.

– Onpahan korkea kuusi. Ei tällaista joka pojalla olekaan, kehuu isä.

Jostain syystä tuo kehu on jäänyt myös aikuisenmieleen, vaikken monia varhain kuolleen isäni repliikkejä muistakaan. Mutta joulukuusi on tärkeä. Kun lasipallot on ripustettu oksiin, minäkin saan asettaa alaoksille jotain: paperista leikattuja lumitähtiä ja piirroksia. Äiti tuo oksille koulussa teettämänsä paperirengasketjun ja pitkulaisia namuja. Muistuttaa:

– Näitä ei sitten syödä muuta kuin joulun jälkeen.

– Mutta entäs jos kuusi syö, huomautan minä. – Jos sillä on nälkä.

Tätä joulua vietettiin 1950-luvun alussa, vain kolmisenkymmentä vuotta sen jälkeen, kun kuusiperinne alkoi levitä meillä jokaiseen torppaan. Sitä ennen joulukoristeina olivat tuvan lattialle levitetty oljet. Niitä Aleksis Kivikin kuvaa *Seitsemässä veljek-*

sessään. ”Aukaisivat he siteet, levittelivät oljet permannolla noin korttelin paksulta, mutta paksummalta parvelle vielä, jossa he tavallisesti viettivät iltansa ja yönsä.” Kuusesta ei veljesten joulunvietossa puhuta.

Mallia kotien joulupuukäyttöön antoivat koulujen kuusijuhlat, joita ryhdyttiin järjestämään 1800-luvun lopulla ja jotka toivat muassaan myös joululaulujen sävellys- ja sanoitusvimman. Kaupungeissa ja ns. herrasväkien parissa kuusi oli ollut jouluvieraana kyllä jo 1820-luvulla. Mutta vielä 1860-luvulla sen käyttöä pidettiin metsätaloudellisena tuhlauksena. Siitä tuskin välitti paroni Klinckowström, jonka joulunviettoa Eino E. Suolahti kuvaa artikkelissaan ”Helsinkiäisten kotien joulunviettoa 1800-luvulla”. Saliin oli jouluksi tuotu peräti kahdeksan kuusta, mitä määrää vierasjoukko ihastuen hämmästeli. On siihen tarvittu myös pienoinen määrä kynttilöitä.

Koristeista suosituimpia niin meillä kuin muualla olivat lasipallot, pienet puuveistokset ja makeiset. Jääpuikkoja matkivaa lamettakin käytettiin. Kynttilät olivat aitoja, kapeita steariini- ja puu- ja kivi- ja metallisissa pidikkeissä. Niiden puristinosa jäljitteli käpyä. Sähkökynttilät yleistyivät vasta 1960-luvulla ja olivat tuon ajan statussymboleja. Minäkin kiertelin Ritva-serkun kanssa kurkkimassa kadunvarsien ikkunoihin: keillä oli jo sähköiset jouluvalot, siitä piti kertoa kotona – ne perheet olivat nyt rikastuneet. Toisaalta sähkökynttilät tuntuivat joulun pyhyyden ja aitouden häpäisyiltä, oli niihin varaa tai ei.

Aidot kynttilät edellyttivät tietysti tarkkaa vahtimista. Varsinkin kuivumassa oleva kuusi – vesijalkoja ei juuri ollut – syttyi herkästi. Siksi kynttiläin paikkaa valittaessa piti katsoa sitäkin, osuiko liekkiin pää yläpuolella olevaan oksaan. Meillä kynttiläin poltto varmistettiin vesisaavilla, joka oli latvaoksien alla valmiina palvelukseen, jos tuli pääsisi irti. Samalle paikalle tuotiin varsinkin katolisissa maissa usein jouluseimi. Kynttilätuokiot eivät kotonani olleet pitkiä. Aattoiltana liekit saivat palaa vain ”Enkeli taivaan” -virren ja lahjojenjaon ajan, molempina joulupäivinä muutaman minuutin illansuussa ilman virsiä ja lahjoja. Ja seuraavan

Liisa Enwald ja Esko Karppanen jatkavat joulun perinteiden lähdekriittistä tarkastelua. Paneutuneet esseet käsittelevät nyt laulujen ohella kuusta, kortteja (myös itsetehtyjä!) – ja herkkuja, lantulaatikon ja piparkakkujen valmistusohjeita myöten. Syvälliset päätösesseet Rainer Maria Rilkestä ja Eino Leinosta lähestyvät joulua kristillisen ja muun mytologian sekä mystiikan kautta.

”Viisaat kirjoitukset lähestyvät tuttuja ja tuntemattomampia joululauluja mielenkiintoisista näkökulmista.”

– Pirkko Köykkä,
Nurmijärven Uutiset

”Verraton opus kaikille joulua rakastaville.”

–Risto Kormilainen, *Kotimaa*

Muistathan myös:

On ruusu

putkahtunna

Kirjallisuutta joulukuussa
niemo

Liisa Enwald Esko Karppanen

”Liisa Enwald ja Esko Karppanen ovat tehneet erinomaisen ja syvällisen, jopa hauskan tutkimuksen joululauluista.”

–Eero Marttinen, *Kaleva*

”Vuoden lukuelämys.”

–Hannu Niklander,
Savon Sanomat

